

О. А. Файер

головний спеціаліст територіального управління
Харківської, Сумської та Полтавської областей
Державної комісії з регулювання ринків
фінансових послуг України
(м. Харків)

УДК 347.764 (477)

ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ

Стаття присвячена проблемам визначення поняття “професійна діяльність”, виділення її структурних елементів та окремих ознак особи професіонала, який здійснює професійну діяльність. Автором розрізняється характеристика особи, як професіонала в тій чи іншій сфері діяльності та професіонала як особи, яка здійснює саме професійну діяльність. Результатом дослідження є формування поняття “професійна діяльність” та вирішення наявних проблем з виокремленням специфічних її елементів.

Статья посвящена проблемам определения понятия “профессиональная деятельность”, выделения её структурных элементов и отдельных признаков лица профессионала, который осуществляет профессиональную деятельность. Автором различается характеристика лица, как профессионала в той или иной сфере деятельности и профессионала как лица, который осуществляет эту деятельность. Результатом исследования стало формирование понятия “профессиональная деятельность” и решение существующих проблем по выделению специфических её элементов.

This article deals with the problems of definition professional activity, its structure and elements, and signs of a professional, who realizes that activity. The result of this research is the formation of an idea “professional activity”, the solution of the existing problems in the definition of its signs, structure and elements.

Вивчення категорій професійної діяльності в першу чергу визначається практичними міркуваннями, оскільки суспільство потребує впорядкованості та передбачуваності відносин в різних сферах життєдіяльності. Осмислення поняття, стану та тенденцій професійної діяльності є досить складною та важливою проблематикою. Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій, показує, що проблема визначення професійної діяльності та осіб, які її здійснюють, гідним чином не поставлена. Зазвичай розглядається стан законодавства, досліджуються окремі галузі права, медицини, фінансової системи тощо, однак тільки несоціальні процеси, взяті через їх вираження в професійній діяльності.

Професійна діяльність — центральне, вихідне положення для всіх подальших міркувань. Аналіз чинного законодавства України дає змогу визначитися, що на сьогоднішній день поняття “професійна діяльність” досить рідко зустрічається як в науковій доктрині, так і в законодавстві. Інколи законодавець посилається на такі терміни, як: “професія”, “професіонал”, “діяльність”, “професійна відповідальність”, однак в нормативно-правових документах не розкриваються такі поняття та не зазначається, в якому розумінні, в яких випадках та яким чином застосовувати їх. Єдиним нормативно-правовим актом, який містить визначення понять “робота”, “кваліфікація”, “професія” та в якому наведені основні вимоги до професіоналів є наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики (Держспоживстандарту)

© Файер О.А., 2009.

від 26.12.2005 р. № 375, яким було прийнято та надано чинності Національному класифікатору України — Класифікатору професій ДК 003:2005) [1] (надалі — Класифікатор професій).

Вагомий внесок у розробку питань визначення поняття, сутності, структурних елементів професійної діяльності та обґрунтування перспективних напрямків вдосконалення професійної діяльності зробив один із російських науковців А. Е. Жулинський [2]. Однак розробці питань щодо визначення особи професіонала в контексті здійснення ним професійної діяльності серед російських та українських науковців (наприклад, І. Д. Бех [3]) на жаль приділено небагато уваги. Також багаточисленні аспекти професійної діяльності в теоретичному та методологічному плані в роботах вітчизняних науковців дослідженні недостатньо ґрунтовно.

Складність та багатогранність проблеми залишає дискусійними ряд питань і вимагає їх подальшого наукового дослідження. Потребують уточнення визначення поняття професійної діяльності та її структурних елементів, визначення поняття, місця, ознак та якостей професіонала, який надає професійні послуги.

Основним завданням цієї статті є визначення та аналіз поняття професійної діяльності та виділення окремих ознак особи професіонала, який здійснює професійну діяльність. Метою вивчення особливостей професійної діяльності є усвідомлення специфіки тієї чи іншої професійної діяльності як спеціального феномену та формування відношення до неї і особливого бачення тієї чи іншої професійної діяльності.

В філософії, діяльність — це специфічно-людський спосіб ставлення до світу, це процес, в ході якого людина відтворює та творчо перетворює природу, роблячи себе, таким чином, діяльним суб'єктом, а освоєвані нею явища природи — об'єктом своєї діяльності. Діяльність стає для кожної людини цілісною самодіяльністю, виступає як ціль та потреба життя. В психології діяльність — це поняття, яке характеризує функцію індивіда в процесі його взаємодії з навколишнім світом. Психічна діяльність людини поділяється на зовнішню та внутрішню. Перша складається з визначених для людини дій з реальними предметами, які здійснюються шляхом рухів ніг, рук, пальців. Друга відбувається через “розумові дії”, де людина оперує не реальними предметами та не шляхом реальних рухів, а використовує для цього свої мозкові динамічні моделі. Внутрішня діяльність планує зовнішню. Розподілення праці тягне за собою виокремлення практичної та теоретичної форм діяльності людини [4, с. 108-109]. В залежності від різноманітності потреб людини та суспільства складається і різноманіття конкретних видів діяльності людей, кожен з яких, зазвичай, включає в себе елементи зовнішньої та внутрішньої, практичної і теоретичної діяльності.

Будь-яка діяльність включає в себе мету, засіб та сам процес діяльності. Невід'ємною характеристикою будь-якої діяльності є її усвідомленість. Існують різні класифікації типів та форм діяльності — поділ діяльності на духовну та матеріальну, трудову та нетрудову та інші. В широкому розумінні діяльністю є створення та реалізація відповідних прав та обов'язків, виконання, дотримання, застосування різноманітних дій, які тягнуть за собою відповідні наслідки. Будь-яка діяльність здійснювалась з історичного моменту виникнення людського суспільства та вдосконалювалась з моменту виникнення держави та права. Різного роду труднощі — інтелектуальні, часові, виникнення нових ризиків, прагнення досягати більших результатів при створенні та реалізації нових видів діяльності, робіт, послуг — з'явилися основою, фундаментом появи професійної діяльності та осіб — професіоналів, які мають певні якості для здійснення цієї діяльності.

Досліджуючи питання визначення та аналізу поняття “професійної діяльності” необхідно звернути увагу на два схожих, але різних за своєю суттю та значенням поняття, а саме: поняття “професії” та “професійної діяльності”. Деякі науковці й інколи сам законодавець ототожнюють ці поняття. На погляд автора, така точка зору є не зовсім вірною, оскільки, згідно Класифікатора професій, професія — це здатність особи виконувати роботи, які вимагають від неї певної кваліфікації, і цим же класифікатором визначена велика кількість різноманітних професій, наприклад, професії, пов'язані з видобутком корисних копалин, будівництвом і виробленням різної продукції, де вказану діяльність здійснюють кваліфіковані робітники з інструментом. Ці професії вимагають повної загальної середньої та професійно-технічної освіти чи повної загальної середньої освіти та професійної підготовки на виробництві; від робітників найпростіших професій вимагаються знання для виконання простих завдань із використанням ручних інструментів, у деяких випадках із значними фізичними зусиллями. І це лише частка професій, передбачених Класифікатором професій.

Поняття ж “професійної діяльності” в жодному нормативно-правовому не визначено, крім Закону України “Про страхування” [5], в якому зазначається, що обов’язковим видом страхування є страхування професійної відповідальності осіб, діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам, за переліком, встановленим Кабінетом Міністрів України. Однак, на жаль, на сьогоднішній день Кабінетом Міністрів України не визначено переліку осіб, професійна діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам та не надано визначення поняття “професійна діяльність”. Проте, виходячи з аналізу норм Закону України “Про страхування” та Класифікатора професій, ми можемо зробити висновок, що професійна діяльність — це, по-перше, діяльність, яка здійснюється особами — професіоналами, особливі ознаки яких визначені Класифікатором професій, та, по-друге, їх діяльність може спричинити шкоду третім особам. Отже, робимо висновок, що необхідно розрізняти ці два поняття та надавати окремі визначення поняттям “професії” та “професійної діяльності”.

Вихідною є теза, за якою виникнення професійної діяльності як соціального явища та її стан є продуктом інституціонального (економічного, інтелектуального та ін.) розвитку. Взагалі, історичні дослідження доводять, що за мірою ускладнення соціального життя, розвитку моральних та етичних міркувань, суспільство поступово передає виконання все більшого об’єму регулюючих його життя видів діяльності спеціально виділеним людям [2, с. 27, 44, 57-61, 114-119]. Мабуть, це і є всезагальний процес спеціалізації та, в той же час, трансформації професії. І це особливо проявляється в сфері реалізації нормативної (при вирішенні конфліктних ситуацій перш за все), фінансової, медичної систем. В різних країнах просліджується поступове становлення, а потім і організаційно-методичне оформлення професійної освіти (юридичної, медичної, економічної, архітектурної, фінансової та ін.). Наприклад, в юридичній сфері закріплюються засоби та процедури реалізації правових норм, прийняття різного роду рішень, встановлення юридично значущих фактів, наділення суб’єктів правами та обов’язками тощо. Складається уявлення про те, якою повинна бути професійна діяльність залежно від її виду, і в той же час, якими повинні бути професіонали, що здійснюють професійну діяльність.

Діяльність стає професійною, коли вона змінює суб’єкту, особистісну сторону функціонування відповідних суспільних відносин, коли для роботи у специфічних сферах життєдіяльності виявляється необхідною особлива група спеціально підготовлених осіб. Професійна діяльність співвідноситься, перш за все, з затратами саме професіоналами — особами, які здійснюють професійну діяльність, спеціальних зусиль, пов’язаних з перетворенням визначеного об’єкта, здійснених на основі існуючих повноважень, в колі відповідних процедур та для досягнення поставлених тими чи іншими суспільними відносинами цілей.

Саме тому поняття “професійна діяльність”, яке наділене якісними та кількісними ознаками, повинно відобразити її інтелектуальну сторону, активний, особистісний момент, виявити процес виконання суб’єктом визначених дій в рамках наданого йому відповідного статусу, який є необхідним для реалізації та застосування його професійних знань та умінь, для забезпечення провадження відповідної професійної діяльності в житті. Така модель професійної діяльності відображає все те, що професіонали роблять або повинні робити в рамках своєї професійної діяльності на підставі моральних та правових норм для вирішення поставлених перед ними суспільних завдань. Професійна діяльність — це реальне, а не абстрактне явище. Це те, що при належному стані та інтенсивності забезпечує дію суспільно-правової системи, а при неналежному стані — губить її.

Структура професійної діяльності складається з таких елементів: по-перше, це суб’єкти професійної діяльності, а саме: професіонали — носії тієї чи іншої діяльності. По-друге, здійснення професіоналами своїх обов’язків, їх праця, робота, витрати фізичної та інтелектуальної енергії. По-третє, статус, яким наділяються ці особи — професіонали, та по-четверте, нормативно-ціннісна база тієї чи іншої діяльності, втілена у відповідній професійній галузі та професійній етиці [2, с. 27, 44, 57-61, 114-119].

Виникає питання необхідності визначення категорії “професіонал” та якими ознаками наділений сам професіонал?

Професіонал — це, по-перше, фізична особа, яка має вищу освіту, володіє спеціалізованими знаннями та відповідною професійною підготовкою. Необхідний рівень освіти досягається завдяки реалізації освітніх, освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки і має в цілому відповідати колу та складності професійних завдань та обов’язків.

Як альтернативний варіант, деякі науковці та більшою мірою практичні працівники

використовують інше визначення терміну “професіонал” — це людина, яка компетентна в сфері своєї діяльності. Однак таке визначення “професіоналу” страждає надмірною широтою, оскільки охоплює будь-який вид людської діяльності взагалі. До того ж, професійна діяльність вимагає від людини окрім компетентності в сфері своєї діяльності ряд інших необхідних ознак та особливостей. Тому слід розрізнити характеристику особи, як професіонала в тій чи іншій сфері діяльності та професіонала як особи, яка здійснює саме професійну діяльність (наприклад, лікар, юрист, фармацевт, аудитор, бухгалтер, архітектор, ріелтор, фармацевт тощо).

Відповідно до Класифікатора професій професіоналами визнаються особи з високим рівнем знань у галузі фізичних, математичних, технічних, біологічних, агрономічних, медичних чи гуманітарних наук, та необхідною кваліфікацією (з урахуванням кола та складності певних професійних завдань та обов’язків), що документально підтверджується [1]:

- 1) дипломом про вищу освіту, що відповідає рівню спеціаліста, магістра;
- 2) дипломом про присудження наукового ступеня:
 - кандидата наук;
 - доктора наук;
- 3) атестатом про затвердження вченого звання:
 - старшого наукового співробітника;
 - доцента;
 - професора.

Таким чином ми робимо висновок, що діяльність професіоналів характеризується наступними особливостями:

- відповідність професійної діяльності особливому рівню завдань, які професіонал приймає на себе;
- особлива кваліфікація осіб, які здійснюють професійну діяльність;
- висока ділова компетенція;
- спеціальна професійна освіта;
- особлива професійна етика.

Залежно від сфери професійної діяльності, її суспільної, соціальної значимості, вимоги до професіоналів закріплюються на різних рівнях: законами України, підзаконними нормативно-правовими актами, звичаями ділового обороту. Наприклад, ст. 3 Закону України “Про нотаріат” визначені вимоги до особи, яка має намір здійснювати нотаріальну діяльність. Так, статус нотаріуса може набути громадянин України, який має вищу юридичну освіту (університет, академія, інститут) і пройшов стажування протягом шести місяців в державній нотаріальній конторі або у нотаріуса, що займається приватною нотаріальною практикою, склав кваліфікаційний іспит та одержав свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю. Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість [6]. Отже, особі необхідно володіти відповідним набором знань, властивостей, характеристик та практичних навиків, які дозволяють виконувати ті чи інші функції, ту чи іншу діяльність, яка визнається професійною.

Професійна діяльність в даному випадку розглядається як злитий соціально значущий, психічний та фізичний реально існуючий процес, який конкретизується при наданні йому ознак професіоналізму та конкретної професійної ознаки (юридичної, медичної, аудиторської, архітектурної, бухгалтерської, фармацевтичної та інших).

Змістом будь-якої професійної діяльності є професійна праця, робота, яка полягає у виконанні професійних обов’язків та професійна поведінка, яка пов’язана з виконанням відповідних доручень, робіт або з наданням професійних послуг.

Професійна діяльність, як така, сприймається та оцінюється в суспільстві далеко неоднаково та не завжди вірно, тому необхідно виділити її структурні елементи, які дають змогу представити реальну картину професійної діяльності, і які слід враховувати при визначенні поняття “професійної діяльності”, а саме:

- масовість професійної діяльності, оскільки сотні тисяч людей здійснюють професійну діяльність, хоча в той же час, масовість професійної діяльності ставить важкі задачі відбору людей, дійсно мотивованих та здатних виконувати досить важкі обов’язки, такі важливі для суспільства;

- служіння як природа професійної діяльності, яке полягає в тому, що особи, які здійснюють професійну діяльність знаходяться у громадян, суспільства та держави на службі, служать їм, створюють своєю працею цілковито необхідні умови для розвитку соціальної сфери, економіки, правового поля та укріплення держави взагалі;

— особлива відповідальність осіб, які здійснюють професійну діяльність, яка є зовнішньою — перед ким-то, та внутрішньою — перед самим собою. Від порад та рішень осіб, які здійснюють професійну діяльність (лікарів, юристів, бухгалтерів, архітекторів та інших) залежать долі людей, їх життя, здоров'я та безпека, майнові та немайнові відносини, стабільність економіки, приток інвестицій та багато інших благ та відносин, притаманних людському суспільству;

— надії на професійну діяльність осіб, які її здійснюють та полягають у великих, іноді дуже великих очікуваннях, які пов'язані з професійною діяльністю та досить високими вимогами до неї, оскільки суспільство звикло покладатися та очікувати від осіб, які здійснюють відповідний вид професійної діяльності (юридичну, медичну, аудиторську, бухгалтерську, фармацевтичну, ріелторську, брокерську, архітектурну та інші) рішення соціальних, правових, економічних, фінансових проблем, які виникають в складних життєвих ситуаціях. Помилки осіб, які здійснюють той чи інший вид професійної діяльності, викликають сувору, часом несправедливу критику, що досить часто пов'язано з перебільшеними надіями на таких осіб;

— престижність професійної діяльності, яка розповсюджується перед усім на носіїв тієї чи іншої професійної діяльності. Це пов'язано з тим, що до таких осіб, до їх соціального оточення ставляться з повагою, їх професійній діяльності приділяють багато уваги;

— інтелектуальність професійної діяльності, яка мотивує людину шукати істину, досягати успіху, бути найкращим, вміти вирішити поставлену задачу. У більшості випадків володіння професійними знаннями, вміння застосувати їх на практиці, знайти вихід із складної ситуації дозволяють особам, що здійснюють професійну діяльність, почувати себе потрібним та корисним професіоналом. Однак, здійснюючи професійну діяльність, необхідним є бажання підвищувати свою кваліфікацію, самоповагу, здатність до напруженої роботи;

— проблемність мислення особи, яка здійснює професійну діяльність, що складає одну з суттєвих особливостей професійної діяльності. Такі особи-професіонали (юристи, лікарі, бухгалтери, аудиторі, архітектори, фармацевти, ріелтори, брокери) потрібні там, де можуть виникнути або вже виникли складні проблеми. Вони не розповідають про свої професійні знання та вміння, а застосовують їх для вирішення цих проблем.

Враховуючи всі вищевикладені ознаки діяльності, структурні елементи професійної діяльності та ознаки професіонала, необхідним є найбільш точніше визначити поняття професійної діяльності: професійна діяльність — це вид трудової діяльності професіоналів, які володіють комплексом спеціальних теоретичних знань та практичних навиків, набутих в результаті спеціальної підготовки та досвіду роботи, мають високу ділову репутацію та володіють професійною етикою, зміст якої складається з доцільної зміни та перетворення навколишнього середовища шляхом виконання покладених на них особливих професійних обов'язків та здійснюючи надані ним для цього права, та діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам.

Підводячи підсумки, робимо висновок, що актуальність вивчення професійної діяльності в умовах розвитку нашого суспільства пов'язана з тим, що професійна діяльність є основою існування соціальної, економічної та правової систем, яка визначає зміст та ефективність соціальної, правової та економічної політики держави та повсякденної реалізації прав та обов'язків людини. Проблеми визнання діяльності професійною виникають досить часто. Однак професійний сенс цього є очевидним. Якщо суспільству потрібна діяльність, яка повинна відповідати особливим вимогам, якщо окрема група людей або суспільство в цілому потребує її систематичного здійснення, то таку діяльність слід визнати професійною. Будь-яка професійна діяльність, як це видно з історичного та життєвого досвіду, у більшій мірі залежить від свого часу, звичаїв свого народу, його положення в світі, від стану розвиненості духовних та матеріальних умов життя людей.

В цілому можна вважати, що професійна діяльність сьогодення знаходиться на етапі недостатнього використання позитивних змін, які склалися в українському суспільстві в різних сферах життєдіяльності у порівнянні із станом 90-х років, а також зниження вимог суспільства до професійної діяльності та недостатність соціального контролю, що розхолоджує професіоналів, які здійснюють професійну діяльність, та, в свою чергу, призводить до помилок та упущень при здійсненні ними професійної діяльності та, як наслідок, до настання професійної відповідальності за помилки та упущення, яких припускається професіонал при наданні клієнтам професійних послуг.

Список використаних джерел

1. Національний класифікатор України (Класифікатор професій ДК 003:2005, затверджений Наказом Держспоживстандарту України від 26.12.2005 р., № 375 [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=vb375609-05>.
2. Жалинский А. Э. Введение в специальность “юриспруденция”. Профессиональная деятельность юриста / А. Э. Жалинский. — М. : Проспект, 2008. — 368 с.
3. Бех І. Д. Становлення професіонала в сучасних соціальних умовах / І. Д. Бех // Теорія і практика управління соціальними системами. — 2008. — № 2. — С. 109-115.
4. Философский словарь / Под ред. М. М. Розенталя. - М. : Издательство политической литературы, 1972.
5. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р., № 85/96-ВР // ВВР. — 1996. — № 18. — Ст. 78.
6. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р., № 3425-ХІІ // ВВР. — 1993. — № 39. — Ст. 383.

*Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права № 1
Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого
(протокол № 13 від 23 червня 2009 року)*

Надійшла до редакції 02.07.2009
Рекомендована до друку 01.12.2009

